

305-055.2:504
504:305-055.2
001:305-055.2

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 4. studenog 2006.
Prihvaćeno: 3. prosinca 2006.

VALORIZACIJA ŽENSKOG Rodni aspekti odnosa spram okoliša

Branka Galić i Marija Geiger

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju
Ivana Lučića 3
10000 ZAGREB
e-mail: bgalic@ffzg.hr
i
Marija Geiger
Ivanić Grad
e-mail: marija.geiger@zg.t-com.hr

Sažetak

Ekofeministički diskurs bitnim dijelom izrasta iz kritike zapadne znanosti te propitivanja svih aspekata veza žena – priroda. Feministkinje su analizirale modernu znanost kao verziju patrijarhalnog mita, navodne vrijednosne neutralnosti, nepristranosti, objektivnosti, čiste znanosti i nevinosti uglavnom muških praktičara. Jedan od ciljeva ekofeminističke znanosti, za razliku od toga, jest pokazati kako su današnje znanosti i tehnologije fundamentalno militantne. Drastičnu destrukciju vitalnih veza između samoodržavajućih živućih sistema na Zemlji takvo znanje ne može opravdati. Kritičarke, ponajprije ekofeministkinje, zahtijevaju razvrgavanje problematičnog braka između znanja i sile, što postavljaju kao imperativ održivosti.

Usprkos činjenici da loše strategije razvoja utemeljene na zapadnoj "neutralnoj" znanosti rastuću autohtono znanje (indigenous knowledge) održive ekološke zajednice, žene iz tih zajednica još uvijek ulažu svoja iskustva, izvore i dnevne prakse u ponovnom promišljanju ili otkrivanju toga znanja, naročito u Trećem svijetu. Budući da su žene Trećeg svijeta i priroda povezane na kreativne načine održavanja života, onda je i razvoj Trećeg svijeta dugoročno ekofeministički projekt.

Ključne riječi: ekofeminizam, kultura, okoliš, priroda, razvojni projekti, rod, rodna podjela rada, znanost, žensko znanje

UVOD

Ekofeministkinje su u teorijska propitivanja odnosa prema okolišu inaugurirale razumijevanje orodnjene (društveno utemeljene) prirode ljudskih odnosa s okolišem. Teorijske rasprave o ženama i okolišu okreću se oko tri krucijalna pitanja: koje su veze žena s prirodom; koje su veze između dominacije nad ženama i dominacije nad prirodom te koja je uloga žena u rješavanju ekoloških problema. To su temeljna pitanja koja se odnose na konceptualnu bazu ekofeminizma, ali i svakodnevno prakticiranje teorije. Ova je tri pitanja moguće promatrati s nekoliko aspekata, ispreplitanjem ekofeminističkog diskursa s postmodernim feminističkim analizama znanosti te environmentalističkih propitivanja uloge tradicionalnih ženskih ekoloških znanja u podržavanju održivosti.

Ekofeministički diskurs bitnim dijelom izrasta iz kritike zapadne znanosti te propitivanja svih aspekata veza žena – priroda. Zapadna je filozofija bazirana na dualističkoj epistemologiji koja suprotstavlja kulturu prirodi, muškaraca ženi, razum emocijama i um tijelu. Žene su povezane s prirodom, emocijama i tijelom, dok su muškarci povezani s kulturom, razumom i umom. Simboličke i ideološke konstrukcije žena kao bližih prirodi od muškaraca postavlja temelje za dominaciju nad ženama i nad prirodom. Unutar tog obrasca, muškarci su pozicionirani izvan i iznad prirode i žene. Rani promicatelji znanosti koriste te simboličke i metaforičke konstrukcije žena i prirode kao legitimaciju za mušku kontrolu nad prirodom i ženskim tijelima. Ekofeministkinje propituju hijerarhijske dualizme priroda-kultura, muškarac-žena i emocije-razum. One ne žele odbacivati veze žena s prirodom već sugeriraju da te veze treba koristiti kao prednosti za transformiranje navedenih distinkcija, revizioniranje konceptualizacije prirode i rješavanja okolišnih problema. Zbog nekih interpretacija veza žene i prirode, naročito onih iz redova kulturalnih ekofeministkinja, ekofeminizam je bio i objekt feminističke kritike zbog svojih esencijalističkih interpretacija ženske prirode kao njegujuće, te teze da su zbog svoje biologije žene bliže prirodi.

Od 1980-ih u fokus ekofeminističkih propitivanja dolazi razvojna problematika Trećeg svijeta, konkretnije utjecaj razvojnih programa na poziciju žena u tim zemljama, te njihov doprinos rješavanju razvojnih i okolišnih problema. U kontekstu tih propitivanja centrirana se uloga ženskih tradicijskih znanja i vještina. Mnoge su autorice i autori kritizirali utjecaj zapadnog razvoja na živote žena iz Trećeg svijeta. Zapadni je razvoj povećao ženski rad; smanjio ženski pristup resursima i dao veliki doprinos feminizaciji siromaštva. Kao odgovor na problematične razvojne projekte kreirane su alternativne grassroots strategije i/ili vladine politike koje opunomoćuju žene. Najpoznatija glasnogovornica žena Trećeg svijeta Vandana Shiva tvrdila je kako su ekološka destrukcija i marginalizacija žena posljedice zapadne znanosti i zapadnih ekonomsko-razvojnih paradigmi. Shiva žene ne poima žrtvama razvoja, već ističe njihovu borbu za preživljavanje, pri čemu ilustrira načine otpora ekološkoj destrukciji.

Ekofeministkinje postavljaju i pitanja ekspertize na dnevni red. Znanost je slavila profesionalno znanje, te znanstvenim uvidima dodijelila monopol nad istinom pri čemu su svi ostali oblici znanja prozvani i označeni kao predrasude, praznovjerje, neistine. U tu kategoriju spadaju i ženska tradicionalna znanja o okolišu. "Zbog svoje lokacije na rubu i njihove uloge u proizvodnji sredstava za uzdržavanje, žene iz društava Trećeg svijeta često su sposobne ponuditi ekološke uvide koji su dublji i bogatiji nego tehnokratski naputci internacionalnih eksperata ili odgovora muškaraca iz vlastitog društva" (Shiva, prema Sachs, 1997:3). Dublji uvidi žena iz Trećeg svijeta dolaze iz njihove participacije u kulturi koja održava život, a rodna podjela rada u tim zemljama prisiljava žene da osiguraju hranu za svoje obitelji, dok su muškarci okrenuti radu na tržištu. Ženski angažman u okolišnom pokretu započinje dnevnim radom i svakodnevnim aktivnostima i prijetnjama zdravlju njihovih obitelji.

Općenito, postmodernizam je u znanost inaugurirao teorijske promjene - odbacivanjem univerzalističkih tvrdnji, fokus se usmjerio na identitet i razliku, te vraćanje vrijednosti devalviranog lokalnog znanja. Razvojni planeri, feministice i ostali mogu se fokusirati na lokalna, konkretna iskustva žena i muškaraca, te njihove interpretacije vlastitih života, potreba i ciljeva. To je lokalizirano razumijevanje ženskih života što je naročito korisno za istraživanje ženskih veza s okolišem.

KONCEPTUALNA PLATFORMA

Feminizam je od svojih početaka problematizirao pitanje odnosa žene i prirode. Obzirom da feminizam nije homogen te su se veze interpretirale na različite načine i u različitim povijesnim kontekstima. U samim počecima feminizma ta se relacija smatrala izvorom muške opresije nad ženama, stoga je zapadni feminizam dugo vodio borbu za dekonstrukciju tih veza te protiv spolnih i rodni stereotipa koji ograničavaju oba spola. Međutim, pojavom ekofeminizma pitanje odnosa žene i prirode postavlja se na drugačiji način. Zbog inzistiranja na specifičnoj povezanosti između žene i prirode, ostale su struje u okviru feminizma ekofeminizam smatrale posebno subverzivnim i kontroverznim (Geiger, 2006:41). Sherry Ortner je u imenu rada «Is Female to Male as Nature Is to Culture?», (1974) sažela jedno od temeljnih kontroverzi između ekofeminizma i feminizma, ali i ukazala na krucijalni dualizam koji je oblikovao zapadni svjetonazor – njegovu intelektualnu paradigmu, etiku i praksu. Tradicionalno su žene povezivane s prirodom, a muškarci s kulturom. Da žena ima drugorazrednu uloga u društvu svojevrсна je kulturna univerzalija, a obzirom da se ne radi o fenomenu jedinstvene forme govorimo o kulturnoj raznolikosti i različitim formama ženske subordinacije. Treba li uzrok devalvirane ženske pozicije tražiti u prirodi ili u kulturi? Jasno je da različite fizičke strukture i spolni atributi ne upućuju na prirodnu superiornost muškaraca i prirodnu inferiornost žena. Odgovor se nalazi u kulturi. Žene su identificirane s onim što određena kultura smatra manje zanimljivim i manje vrijednim, u najopćenitijem smislu s prirodom. Odnose žene i prirode analizirale su mnoge autorice, predstavnice različitih struja unutar ekofeminizma i unutar feminizma. Činjenica jest da su te veze utjecale na poziciju žene u društvu tijekom povijesti. Treba li ih prihvatiti, odbaciti ili u kontekstu ekoloških kriza i okolišne tematike revalorizirati i tumačiti na drugačiji način? Iz toga slijedi pitanje koja je uloga žena u rješavanju ekoloških problema i podržavanja održivosti? Žene i muškarci imaju različit odnos spram okoliša, njihovo znanje o okolišu i iskustva življenja i rada u okolišu se razlikuju. Razlike nemaju uzroke u biologiji, već u kulturi. One nisu spolne već rodne razlike. Razumijevanje prirode ljudskih odnosa s okolišom ključno je za rješavanje okolišnih problema.

Karren Warren je ukazala na konceptualne strukture dominacije koje konstruiraju predodžbe o ženi i prirodi na patrijarhalni, maskulini način i u skladu s tim predodžbama ih tretiraju (Warren, 1993:3-4). Moguće je govoriti o utvrđivanju kon-

ceptualne strukture dvostruke dominacije nad ženama i nad prirodom koja je locirana u vrijednosnim dualizmima - ekskluzivnim disjunktivnim parovima te vrijednosnim hijerarhijama (razum – emocije, tijelo – duh, kultura – priroda, muškarac – žena, čovjek – priroda¹). Vrijednosni se dualizmi smještaju u šire opresivne, konceptualne matrice ili -izme dominacije (seksizam, rasizam, heteroseksizam, naturizam...). Konceptualne se sheme definiraju kao socijalno konstruirana temeljna vjerovanja, stavovi i postavke koje oblikuju i reflektiraju odnose dominacije i subordinacije. Opresivni konceptualni obrazac je patrijarhalan kada objašnjava, apologira i podržava dominaciju muškarca nad ženom. Uz vrijednosne dualizme vezani su i linearni modeli moći («moć nad») te logika dominacije u promišljanju. Konceptualna baza je povezana sa spolno-rodnim razlikama. Stoga se zbog ženskih tjelesnih iskustava (menstruacija, rađanje, dojenje, menopauza), žene lociraju u poseban odnos spram prirode. Zadatak je ekofeminizma razvijati strategije i relacije koje će demaskirati i destruirati konceptualne strukture dominacije koje sadrže različite -izme dominacije, osobito dominaciju nad ženama i nad prirodom. Konceptualna je baza model koji je prožeo epistemologiju, etiku, praksu, povijest, razvoj i politiku. Ovaj model nije rezerviran samo za područje kojim se feminizam i ekofeminizam primarno bavio. Feminizam je u svojoj prvoj fazi poiman kao pokret kojemu je cilj eliminirati seksističku opresiju, ali feministkinje iz akademskog miljea utvrdile su kako oslobođenje žena ne može biti postignuto sve dok sve žene ne budu oslobođene od mnogobrojnih opresija koje strukturiraju rodne identitete: obojene žene od rasizma, žene iz nižih slojeva od klasizma, lezbijke od heteroseksizma, mlade i stare žene od ageizma, Židovke od anti-semitizma...U skladu s tim, feminizam je intrinzično pokret kojim se nastoji ukinuti i rasizam, heteroseksizam,

¹ Karen Warren je utvrdila osam tipova veza žene-priroda: *povijesne kauzalne veze* dokazuju se povijesnim podacima i na temelju njih se artikuliraju teorije o kauzalnim vezama između patrijarhalne dominacije nad ženama i prirodom. Na temelju njih se tvrdi da je sadašnja globalna kriza okoliša predvidljiv rezultat patrijarhalne kulture. Te se veze skiciraju u ekofeminističkom diskursu na različite načine – od prototipskog obrasca dominacije koja započinje invazijom indo-europskih plemena i raspadom matrilinerane i miroljubive agrarne ere, preko dokazivanja tih veza na temelju patrijarhalnog dualizma i koncepcija racionalnosti u klasičnoj grčkoj filozofiji i racionalističkoj tradiciji do uspona redukcionističkog i mehanicističkog pogleda moderne znanosti čime se potvrđuje eksploatacija prirode, nekontrolirana komercijalna i industrijska ekspanzija te subordinacija žena. Warren govori i o *empirijskim i eksperimentalnim vezama između povezanosti žena* (ali i djece, obojenih i socijalno ugroženih) s destrukcijom okoliša, odnosno većom izloženost žena, djece, rasnih manjina i siromašnih, radijaciji, pesticidima, toksinima i drugim polutantima. *Simboličke* se veze odnose na veze žene i prirode koje se javljaju u religiji, teologiji, umjetnosti i literaturi. *Epistemološke veze* su izazov znanstvenom *mainstream* pogledu na razum, racionalnost, znanje i prirodu. *Političke ili praktične veze*, kako ih Warren naziva, ukazuju na politički potencijal ekofeminizma koji je *grassroots* pokret motiviran pragmatičnim stvarima – od zdravlja žena, djece i okoliša, razvoja znanosti i tehnologije, tretmana životinja do pitanja mira, antinuklearnog i antimilitarističkog aktivizma... *Etičke* su veze predmet interesa tzv. okolišnih etika (*environmental ethics*), koje se razvijaju u okviru okolišne filozofije. Ovi tipovi etika odbacuju antropocentrizam i beznađni androcentrizam *mainstream* okolišne etike te razvijaju teorije i prakse koje nisu bazirane na muškarcu kao središtu svijeta. *Teorijske veze* se odnose na često suprotstavljene teorijske pozicije koje na različite načine razumijevaju odnose između žene i prirode (Warren, 1993: 120-121; 1993b:6).

dobna diskriminacija i svi ostali oblici –izama proizašlih iz logike dominacije. Ekofeministkinje će sferu primarno feminističkih ciljeva proširiti korak dalje – na prirodu i ne-humana bića. Prema Warren, drveće, voda, životinje, toksini i priroda jezika su feministički problemi jer njihovo nam razumijevanje pomaže da razumijemo status žena među-kulturalno (Warren, 1997:3-4). U okviru feminizma, Ynestra King (prema Putnam Tong, 2001:252), prepoznaje tri temeljna pravca formirana na temelju interpretacije odnosa žena i prirode: kidanje veze između žene i prirode putem totalnog integriranja žene u kulturu i proizvodnju; reafirmaciju veza žene i prirode pod pretpostavkom da je ženska priroda drugačija i bolja od muške kulture; istinski ekofeministički put koji tvrdi da je dualizam priroda – kultura proizvod kulture, a da se veza između žene i prirode može upotrijebiti kao točka koja pruža mogućnost kreiranja drugačije vrste kulture i politike. Ta će kultura i politika moći integrirati intuitivne, duhovne i racionalne forme znanja, obuhvaćajući i znanost i magiju te učiniti mogućom transformaciju distinkcije priroda – kultura i stvoriti slobodno ekološko društvo. Do promjena u ekofeminističkom diskursu došlo je razvijanjem ekofeminističke perspektive u zemljama Trećeg svijeta. Fokus problematiziranja prelazi s propitivanja veza žena-priroda na konkretna, svakodnevna iskustva i epistemologije ženskih znanja. Ekofeminističke pozicije inkorporirale su uvide u tradicionalna, lokalna ekološka znanja, što prije svega priziva rodnu evaluaciju odnosa tradicionalnog, ne ekspertnog znanja i znanstvenog ekspertnog znanja.

“VALORIZACIJA ŽENSKOG”

Feministkinje su analizirale modernu znanost kao verziju patrijarhalnog mita, navodne vrijednosne neutralnosti, nepristranosti, objektivnosti, čiste znanosti i nevinosti uglavnom muških praktičara. Jedan od ciljeva ekofeminističke znanosti jest pokazati kako su današnje znanosti i tehnologije fundamentalno militantne, ne samo kada bacaju bombe, već su takve po svojoj biti. Stoga ih je Maria Mies odredila kao neodgovorne i amoralne propagatorice dvostrukih standarda (Mies & Shiva, 1993:51). Ne postoji apstraktno stjecanje znanja koje opravdava drastičnu destrukciju vitalnih veza između samo-održavajućih živućih sistema na Zemlji. Kritičarke će “militantne patrijarhalne znanosti” zahtijevati razvrgavanje problematičnog braka između znanja i sile. Mies je taj zahtjev postavila kao imperativ.

Zapadna je epistemologija hijerarhijska i piramidalna. Kao takav sustav pripisuje nekim vrstama spoznavanja veći značaj nego drugima. Znanost i filozofija u tom sustavu imaju status najpoželjnije vrste spoznaje – objektivno, činjenično i «Čisto» znanje (Wilshire, 1999:85). Tijekom posljednjih desetljeća propitivanja zapadne znanosti, nisu samo feministkinje u svojim promišljanjima polazile od pretpostavke da “znanje, ili zdrava svijest o svijetu potječe iz mnogih oblika spoznavanja koji djeluju zajedno ili se izmjenjuju, pri čemu nijedan nije u osnovi vredniji od drugih... nijedan način spoznavanja – neprostrana spoznaja, intuicija, nadahnuće,

osjetilna svijest niti ma koji drugi način – nije sam po sebi dostatan da zadovolji našu potrebu za spoznavanjem sebe i svijeta” (Wilshire, 1999:85). Razumu je u sustavu zapadne znanosti pripisana najviša vrijednost – on je gore, pripada umu, uređen je, hladan, kontroliran, objektivan, povezan s idejama i s muškošću (Wilshire, 1999:85). Suprotnost istini i znanju je neznanje – neukost, neosviještenost, nekontroliranost, neuređenost, emotivnost, intuitivnost, povezanost s materijalnim, ženskim. Nasuprot znanja kao jedine poželjne forme suprotstavlja se mit, tvrdi Wilshire. Ovu bi interpretaciju mogli postaviti drugačije. Kada govorimo o znanju, moguće je utvrditi distinkciju između znanstvenog znanja, znanja eksperata, jedinog legitimnog znanja kojem se ne suprotstavlja mit već ne-ekspertno znanje, znanje žena, znanje Drugih. Znanje koje karakterizira lokalnost, kontekstualnost, težnja za održavanjem života, a ne težnja za dominacijom. Filozofska je tradicija veličala i veliča stvari kulturalno prihvaćane kao muške (spoznavanje umom), a devalvirala i potiskivala stvari od kulture prihvaćene kao ženske, odnosno spoznavanje u tijelu. Prema Donni Wilshire, hijerarhijski su dualizmi sa svojom predrasudom o umu/mušкости i tijelu/materiji kao ženskosti u temelju zapadne epistemologije i etike. Te je predrasude teško iskorijeniti iz dva razloga – pozitivne i negativne predodžbe koje idu uz riječi i pojmove o muškom i ženskom, vrlo su snažne i akumulirane su tijekom tisućljeća. One su integralni dio svetih i profanih naracija, šala, dio načina razmišljanja (Wilshire, 1999:87). Zapadna je znanost, ističe Wilshire, “istinski jednostrana i nepotpuna”, stoga tvrdnje o Znanju označava kao mit – neutemeljeno vjerovanje, krivo vjerovanje iz praznovjerne prošlosti, odnosno izmišljenu, imaginarnu i neprovjerljivu pretpostavku. U tu je svrhu Wilshire prikazala osnovne dualizme koji su u srži našeg sustava riječi:

ZNANJE (prihvaćena mudrost)	NEZNANJE (okultno i tabu)
više (gore)	niže (dolje)
dobro, pozitivno	negativno, loše
um (ideje), glava, duh	tijelo (meso), utroba (krv), Priroda (Zemlja)
razum /racionalno)	emocije i osjećaji (iracionalno)
hladno	vruće
red	kaos
kontrola	puštanje, dopuštanje, spontanost
objektivno	subjektivno
(izvan “tamo negdje”)	(unutra, imanentno)
doslovna istina, činjenica	poetska istina, metafora, umjetnost
ciljevi	proces
svjetlo	tama
pisana riječ, Logos	usmena predaja, prikazivanje, mit
Apolon kao nebo-sunce	Sofija kao zemlja-pećina-mjesec
javna sfera	privatna sfera

gledanje, nepristrano	slušanje, privrženo
svjetovno	sveto i posvećeno
linearno	ciklički
stalnost	promjena, fluktuacija,
idealni (čvrst) oblici	evolucija, proces,
“nepromjenjivo i besmrtno”	prolaznost (izvedba)
tvrd	mekano
neovisno, pojedinačno,	zavisno, društveno,
izolirano	međusobno povezano, podijeljeno, zajedničko
dualističko	cjelovito
MUŠKO	ŽENSKO

(Wilshire, 1999)

Wilshire želi “iskupiti” sve riječi i pojmove iz desnog stupca te im vratiti vrijednost koju im je zapadna filozofija i znanost oduzela. Ona to propitivanje naziva “valorizacijom ženskog”, što ne isključuje šire gledanje, odnosno pokušaj upotpunjavanja ljudskog iskustva ponovnim usvajanjem vrijednosti i znanja vezanih uz tijelo, osjećaje i zajedništvo. Novo poimanje znanja ne nastavlja obrazac ekskluzivizma niti logike dominacije već afirmira inkluzivnost i uzajamnost. Wilshire je u svojim propitivanjima inzistirala na prepoznavanju mita kao forme koja odražava društvena iskustva koja povezuju iskustva zajednice jer “ondje leže najviše ljudske vrijednosti i rješenja problema otuđenja za sve nas na ovoj planeti” (Wilshire, 1999:88). Obzirom da mit otkriva duboke istine, on linearnosti i dualizmu suprotstavlja holizam i cikličnost, on pripovijeda o životu naših predaka i njihovu odnosu prema zemlji, prirodi, tijelu, “Drugima”. Stoga je zanimljiv feministkinjama, ekologinjama, i ekolozima koji dominantnom mehanicističkom svjetonazoru nude kao alternativu postmoderni ekološki svjetonazor. Nije samo mit forma koja je prepoznata kao rezervoar novih vrijednosti i pristupa. Maria Mies i Vandana Shiva u svojem strategijskom nacrtu za promicanje održivog života proklamiraju prepoznavanje vrijednosti tradicionalnih, autohtonih znanja kao vrijednih (Mies & Shiva, 1993:320). Feministička kritika znanosti jednim se svojim dijelom naslanja na postmoderna propitivanja znanosti. Ona uključuju razumijevanje ženskih odnosa s okolišem, uključujući odbacivanje univerzalističkih tvrdnji, fokus na identitet i razlike te isticanje važnosti lokalnih i podjarmljenih znanja (Sachs, 1997:4).

RODNA PODJELA RADA I ODNOS PREMA OKOLIŠU

Okretanje znanju "Drugih" ne inzistira više na propitivanju esencijalnih veza između žena i prirode već inaugurira korisniji i konkretniji pristup – konkretne situacije. Drugi više nisu siromašni, nepismeni, viktimizirani i egzotični². Njihova znanja i vještine u odnosu na okoliš vrijedan su doprinos i na lokalnom i na globalnom nivou. Postmodernističko naglašavanje lokalnog, a ne više univerzalnog kreira i nove pristupe u proučavanju odnosa žena i muškaraca i razvoja. U fokusu su interesa lokalna, konkretna iskustva žena i muškaraca, te njihove interpretacije vlastitih života, potreba i ciljeva (Parpart, prema Sachs, 1997:5). To je lokalizirano razumijevanje ženskih života što je naročito korisno za istraživanje ženskih veza s okolišem. Agarwal je u radu "The gender and environment debate: Lessons from India" inzistirala kako muške i ženske veze s okolišem zahtijevaju kritiku utemeljenu na konkretnim realitetima njihovih svakodnevnih života. Autorica je istaknula kako ekofeminizam, s jedne strane, nije uspio transcendirati simboličke i ideološke asocijacije žena i prirode zbog čega je pao u zamku esencijalizma, a s druge strane, nije razmatrao razlike među ženama na temelju klase, rase, etniciteta i nacionalnog identiteta. Stoga se Agarwal zalaže za razumijevanje muških i ženskih odnosa s okolišem u odnosima s materijalnim realitetom podjele rada, vlasništva i moći. Tu je poziciju autorica nazvala *feministički environmentalizam* kao alternativa ekofeminizmu (Agarwal, prema Sachs, 1997:4).

Ortner je svojim istraživanjima utvrdila: kulturalna ideologija tretira ženske poslove i uloge manje značajnima i daje im manji prestiž; žena se zbog svojih tjelesnih procesa povezuju s nečistoćom i prljavštinom, što ukazuje na nižu evaluaciju žene; žene su isključivane iz participacije i sudjelovanja u sferama moći i javnog života (Ortner, 1974:68-69). Muškarac je simbol kulture, a žena simbol prirode (Ortner, 1974:72). Žene su promišljane kao bića bliža prirodi nego muškarci (Ortner, 1974:73-83). To implicira da je kultura ta koja prepoznaje uključenost žena u svojim procesima, ali u isto vrijeme podsjeća na njihovu dublju povezanost s prirodom. Ortner problem postavlja na tri nivoa: fiziološkom, socijalnom, psihičkom. Žensko je tijelo promatrano kao bliže prirodi jer održava vrstu. Dok žene održavaju život, muškarci obavljaju zadatke iz sfere kulture. Socijalne uloge žene povezane su s tijelom i njegovim funkcijama što će rezultirati njihovim nižim društvenim vrednovanjem. Ženske tradicionalne socijalne uloge dodijeljene na temelju njezina tijela i fizioloških funkcija, daju ženi drugačiju psihičku strukturu koja je također poimana kao bliža prirodi. Ortner zaključuje da ženske socijalne aktivnosti trebaju biti promijenjene u skladu s promjenom kulturnog poimanja žene. Kada žene budu poimane kao kulturne tada će uživati visoki status koji muškarci imaju tradicionalno. Ortner uvodi termin «posredni» koji se koristi u nekoliko različitih značenja

² Ekofeministički se obrazac širi postavljanjem teze da nisu samo žene one koje su tretirane kao bića bliža prirodi, već su kao takvima od strane dominantnog spola/klase/rase/religijske/etničke skupine etiketirane i manjinske rasne/etničke/religijske/dobne skupine alternativne seksualne orijentacije ili niži društveni slojevi. Dakle, oni obuhvaćeni terminom «Drugi».

– srednji status u hijerarhiji prirode i kulture; medijacija ili obavljanje sintetizirajućih ili konverzijskih funkcija između kulture i prirode (u slučaju socijalizacije kada majke transponiraju «prirodu» u «kulturu» u obiteljskom miljeu, što je značajan stabilizirajući faktor u određenoj kulturi); žene kao bića koja žive na granici između prirode i kulture te stoga ne pripadaju kompletno niti jednoj od tih sfera (Ortner, 1974:84-85).

Pozitivna uloga žene kao braniteljice i iscjeliteljice prirode, koju su favorizirale kulturalne ekofeministkinje, sada se pojavljuje u mnogo praktičnijim terminima – u liku žene kao medijatorice i paziteljice prirodnog okoliša o kojem ovisi život njezine obitelji. Mies i Shiva tvrde da su žene više od muškaraca vezane za posao održivog svakodnevnog života. Obzirom da žele rađati i odgajati zdravu djecu, te osigurati svojim obiteljima zdravu hranu, adekvatnu odjeću i siguran dom, više su od muškaraca zabrinute za čistoću planete – plodno tlo, čisti zrak, svježu vodu. Shiva je istaknula da nisu «sve žene ekološki ukorijenjene niti su samo žene pozvane da dovedu u pitanje industrijski sistem» jer bi takve tvrdnje bile biologističke, a ekofeminizmu to nije namjera (Shiva, 1996:71). Kategorije «maskulino» i «feminino» ona vidi kao socijalne i kulturalne konstrukte, a ne kao biološki determinirane kategorije. Stoga Shiva odnose žena iz Trećeg svijeta i prirode vidi kao povijesno uvjetovane. Sličnosti među ženama širom svijeta dobar su poticaj i motiv, smatra Shiva, za zajednički rad protiv kapitalističkog patrijarhata i destruktivnih prijevora raznih –izama. Ona dokazuje i da žene širom svijeta dijele slične interese za očuvanje prirode jer se bore za očuvanje temelja života u svako doba i na svakom mjestu gdje ih vojni i industrijski interesi ugrožavaju. Rodna je podjela rad rezultirala razlikama u muškom i ženskom pristupu okolišu te rodnim razlikama znanja o istom. Slijedeći liniju subordinacije i marginalizacije žena, i njihovo je okolišno znanje marginalizirano i devalvirano, prvenstveno od strane eksperata i kreatora razvojnih projekata. Tendencije razvojnih shema kojima se uzdizao muškarac i marginalizirala žena ovisi o nizu ranije spomenutih vrijednosnih dualizama i hijerarhija koje prioritet daju umu nad tijelom, razumu nad osjećajima, teoriji nad praksom. Maskulinističke pristranosti favoriziraju modernost, znanstvenost, racionalnost, globalno i nasuprot tradicionalnog, lokalnog i *low-tech*. Iz tih predodžbi izrastaju i predodžbe idealne muškosti – neovisnost, autonomnost i racionalnost, dok je idealna ženskost označena kao ovisnost ili međuovisnost. Stoga će i žensko znanje o tlu, klimi i sjemenu biti poimano kao marginalno i akcidentalno, dio ženskih priča. Patrijarhalna kultura tendira locirati ženske prakse u sferu između prirode i kulture. Ona uključuje ne samo brigu za druge – majčinstvo, kuhanje, brigu brigu za zdravlje već i određne tradicionalnog zemljoradničkog rada koji je ili slabo plaćen ili uopće nije plaćen (poput plijevljenja ili brige oko stoke). Ženski je rad svakodnevni rad prevođenja i prenošenja potreba okoliša i potreba ljudske zajednice. Taj je rad krucijalan za opstanak zajednice (Curtin, 1997:87).

Carol Ireson je na temelju studije rada žena u šumama Laosa utvrdila kako su ženske ekonomske aktivnosti često baze za njihovu realtivnu socijalnu moć. Pozivajući se na Peggy Sanday, Ireson je identificirala četiri faktora koji indiciraju opseg žen-

skog ekonomskog i političkog utjecaja u društvu – kontrola nad alokacijom dobara, potražnja za dobrima koje proizvode žene, ženska politička participacija i postojanje ženskih solidarnih grupa koje su politički i ekonomski orijentirane. Značenje ženske kontrole nad dobrima ili participacija u grupama za donošenje doluka vraćaju ovisno o simboličkom značenju rodni uloga (Ireson, 1997:15-16). I Ireson potvrđuje Shivinu tezu da su žene najčešće odgovorne za blagostanje obitelji – troše svoje resurse na prehranu obitelji, podržavaju školovanje djece i brinu za ostale potrebe kućanstva... (Ireson, 1996:16). Međutim, često puta uloga žena kao važnih ekonomskih aktera nema utjecaj na njihov položaj u političkom, religijskom i socijalnom životu, gdje su važne pozicije rezervirane za muškarce. Lokalne su rodne podjele rada utjecale na formiranje rodnog znanja. Shiva kontrastira tipično žensko i tipično muško agrikulturno znanje – tradicionalno je stražnji dio dvorišta rasadnik cvijeca i povrća koje uzgajaju žene (Shiva, prema Curtin, 1997:84). Općenito, kao posljedice rodne podjele rada žene također imaju različiti odnos prema bilju i sjemenu. Carolyn E. Sachs, Kishor Gajurel i Mariela Bianco su u istraživanju "*Gender, Seeds and Biodiversity*" utvrdile kako su u zemljoradnji žene odgovorne za očuvanje sjemena – odlučuju koje će zrno biti sačuvano za sadnju iduće godine. U tom su smislu žene održavateljice bioraznolikosti. Agrikulturna znanost i razvojni ciljevi povećavaju agrikulturnu proizvodnju, ali prijetu raznolikosti usjeva (Sachs, Gajurel, Bianco, 1997:24).

Međutim, ženska znanja o okolišu, vještine i prakse koje održavaju kulturalni kontekst i prirodna raznolikost devalvirani su kao ne-ekspertni te sistematski zamjenjivani "znanstvenim" i "ekspertnim" znanjima. Ekofeministkinje iz Trećeg svijeta, uglavnom prihvaćaju Shivine interpretacije razvojnih projekata kao "maskuliniističkih razvojnih projekata" koji tradicionalna znanja o okolišu zamjenjuju redukcionističkim umom vanjskih eksperata koji ne razumiju mnogostruke tradicionalne uporabe bilja. Razvoj je trebao biti projekt koji će eliminirati siromaštvo i nivelirati socio-ekonomske nejednakosti, no praksa je pokazala suprotno (Shiva, 1996:65). Uzrok za povećanje sudjelovanja žena u razvoju ne leži u njihovoj nedovoljnoj i neadekvatnoj «participaciji» u «razvoju» već je njegovo nametnuto provođenje povezano s asimetričnom participacijom u dobrobitima razvoja. Erodiranje tradicionalnog ženskog prava na zemlju, ekspanzija poljoprivrednih kultura namijenjenih prodaji (kava, pamuk...) oštetili su proizvodnju hrane i ostavili žene bez malobrojnih izvora hrane za djecu. Poticanje migracija muške radne snage sa sela u gradove utjecalo je na promjene u obitelji, pa je sve veći broj žena dolazio na čelo vlastitih domaćinstava, ponekad vlastitim izborom ili kao posljedica smrti partnera, razvoda, muških migracija itd. To je rezultiralo novim oblicima uloga žena jer sada one preuzimaju muške zadatke i rade u tradicionalno "muškim" sektorima (Fortmann & Rocheleau, 1997:195).

Rodna subordinacija i patrijarhat poprimaju nove i nasilne forme oblikovanja projekata razvoja. Shiva govori o promašenom razvoju, odnosno o modelu razvoja baziranom na koloniziranju i podjarmljivanju žena, prirode i kolonijalnih kultura, čime on postaje novi izvor nejednakosti između muškaraca i žena (Shiva,

1990:194). Patrijarhalne kategorije koje su destrukciju poimale kao «produkciju», a regeneraciju života kao «pasivnost», generirale su krizu opstanka. Pasivnost je tretirana kao kategorija vezana uz prirodu i uz ženu, kojoj je patrijarhat tradicionalno negirao aktivnost. Fragmentacija i uniformiranost poimane su kao kategorije progresa i razvoja, a te se kategorije zapravo odnose na procese destruiranja životnih snaga unutar mreže života i diverziteta kao temeljne karakteristike tih odnosa. Patrijarhalne predrasude prožele su strukture znanja te strukture proizvodnje i rada. Žensko znanje i rad povezani su s prirodom, ali su marginalizirani i zamijenjeni obrascima mišljenja i rada koji devalviraju žensko znanje i ženske aktivnosti. Muška produkcija dobara koristi prirodno bogatstvo i ženski rad kao sirovine. Klasična zapadna ekonomija jedino muški rad smatra produktivnim dok se ženski rad – koji proizvodi i reproducira život – smatra neproduktivnim. Tako su priroda i ženski rad postali nevidljivi. Daljnja analiza odnosa zapadnih i ne-zapadnih društava pokazuje kako priroda, žene, seljačka i plemenska društva unutar matrice industrijskog društva bivaju marginalizirana i svedena na izvore resursa i *inputa*. Produktivna je snaga povezana samo s radom muškog “Zapadnjaka”, dok ekonomski razvoj postaje nacrt za remodeliranje ostatka svijeta. Devalvacija prirode vodi ekološkoj krizi, a devalvacija žene i njezina rada proizvodi seksizam i nejednakosti između muškaraca i žena. Shiva upozorava kako devalvacija održivosti i održive ekonomije bazirane na harmoniji između prirode i društva, prirodnog rada i ljudskog rada, stvara različite forme etničkih i kulturnih kriza (Shiva, 1996:65-67). Sistemi znanja na kojima se baziraju razvojne aktivnosti umetnute u zemlje Trećeg svijeta imaju korijen u maskulinističkoj znanosti koja afirmira fragmentaciju, atomizam, uniformnost i homogenost, te dihotomizira društvo na eksperte i ne-eksperte. Međutim, mnoge su feministkinje i u kontekstu ranije navedene kritike znanosti, ali i u kontekstu propitivanja strategija održivosti, ukazivale na epistemološku privilegiranost lokalnih znanja o zemljoradnji, šumarstvu, navodnjavanju, brizi o bilju i životinjama, ali i o svakodnevnim kućanskim praksama održavanja života (Warren, 1997:6). Težak život i siromaštvo u kojem žive potaknuli su žene na prakticanje različitih načina održavanja života u svakodnevnim kućanskim aktivnostima (sadnja voća, povrća i ljekovita bilja; preferiranje jela od povrća, a ne mesa; priprema hrane od namirnica uzgojenih na lokalnom području ili području zemlje u kojoj žive, čime se podupiru lokalni proizvođači; skupljanje kišnice; selekcija otpada; štednja energije pri kuhanju; krpanje i prepravljavanje odjeće...) (Parentelli, 1996:33-34), koje su jednim svojim dijelom aktualnim životnim uvjetima prilagođena tradicionalna znanja.

ŽENSKO ZNANJE O OKOLIŠU - TKO JE EKSPERT?

Mnoge su feminističke teoretičarke - Agarwal, Shiva, Parpart, Haraway - inzistirale na situiranosti (*situatedness*) znanja što predstavlja poticaj za promatranje ženskih svakodnevnih aktivnosti i znanja o okolišu vezanih uz specifično mjesto. Dakle, radi se o revaloriziranju svakodnevnog rada, aktivnosti i znanja žena o šumama, poljima ali i urbanim okolišima. Žensko je znanje i razumijevanje o okolišu izvedeno iz konkretnog, te uzima u obzir određeni kontekst situiranog iskustva. Moguće ga je poimati kao formu podjarmljenog znanja, različitog od dominantnih perspektiva i suprotstavljenog ekspertnom znanju. Ovu je formu znanja moguće analizirati i kao fragment takozvanih tradicionalnih ili autohtonih znanja koje je zbog tendencije zapadnih znanstvenika nevažavano kao navodno neznanstveno i beznačajno. Takav pristup će kritičarke znanosti odrediti redukcionističkim. Epistemološke pretpostavke redukcionizma povezane su s njegovim ontološkim pretpostavkama – uniformnosti – koja dopušta znanju jednog dijela sistema da vrijedi za znanje cjeline. Radi se o asprakcijama znanja oslobođenim od konteksta i kriterijima validnosti baziranim na alijenaciji i ne-participaciji, a koji su prikazani kao "objektivnost". Eksperti i specijalisti su predviđeni i prihvaćeni kao jedini legitimni tragači i proizvođači znanja (Mies & Shiva, 1993:24).

Obzirom da je tema ženskog okolišnog znanja marginalizirana osvrnuti ćemo se na poticajan rad Deane Curtin "*Women's Knowledge as Expert Knowledge: Indian Women and Ecodevelopment*" (1997) u kojem se autorica bavi odnosima ženskog tradicionalnog znanja i znanja eksperata inkorporiranog u razvojne projekte. Temeljna premisa Deane Curtin jest da istinski ekorazvoj ni ne može biti održiv sve dok se ženskim praksama i načinima spoznavanja ne dodjeli konceptualno centralno mjesto koje zaslužuju. Usprkos raznolikim odnosima žena Trećeg svijeta i njihova okoliša, svakodnevni život i svakodnevne prakse kontinuirano zauzimaju konceptualno marginalna mjesta. Eksperti uglavnom ignoriraju žensko znanje (Curtin, 1997:83). Ženske okolišne prakse i načini spoznavanja ne služe se apstrakcijama o inherentnoj prirodi žene i okoliša. Curtin odbacuje tradicionalne predodžbe prirode žene kao prirode jer one osnažuju stereotype o muškarcu kao graditelju kulture, a ženama ostavljaju ulogu čistačica nereda kojeg su napravili muškarci (Curtin, 1997:83), čime se distancira i od esencijalističke pozicije. Curtin smatra kako bi bilo pogrešno promatrati tradicionalnu filozofsku distinkciju između propozicijskih (vjerovanje da je postavka istinita) i nepropozicijskih (vjerovanje da postavka nije istinita) stavova kako bi se razjasnila distinkcija između muškog i ženskog načina spoznavanja. Te su forme znanja konstruirane pomoću orodnjenih (*gendered*) kategorija kao propozicijskih i nepropozicijskih na štetu obje. Tako na primjer, od kada je medicina maskulinizirana bilo je važno konstruirati medicinsko znanje kao propozicijsko – apstraktno i teorijsko usprkos evidentnoj priručnoj ekspertizi potrebnoj stručnom liječniku. Curtin ističe kuhanje kao primjer priručne epistemološke prakse koja se smanjuje ako se reducira samo na način spoznavanja. Konstrukcije orodnjenog agrikulturnog znanja usmjerava autorice

na prakse kao način stjecanja rekonstruirane koncepcije ženskog zemljoradničkog rada. Prakse su više od skupa individualnih akcija. One su fundamentalni načini kategoriziranja, iskustava i vrednovanja svijeta. Pri tom, zahtjevi za praksom generiraju različite forme znanja. Majčinstvo je tako, prema Curtin, praksa koja generira vlastitu epistemologiju, kao i kuhanje ili obrađivanje zemlje. Epistemološki stavovi su izvedeni iz činjenja (Curtin, 1997:88). Na žalost, drevni obrasci ženskog ekspertnog znanja su uništeni. Žene izumljuju i nanovo oblikuju forme znanja koje su prikladne njihovim kompleksnim situacijama i ulogama - majke, tradicionalne poljoprivrednice, zdravstvene radnice... Usprkos činjenici da loše razvojne strategije rastaču autohtono znanje (*indigenous knowledge*) održive ekološke zajednice, žene još uvijek ulažu u dnevne prakse u novim izumima toga znanja. Da su žene odlučne u očuvanju i restauriranju svog znanja pokazuje niz organizacija širom svijeta, naročito u Trećem svijetu (Chipko iz Indije, Development Alternatives with Women for a New Era iz Brazila...). Žensko znanje nije antitehnološko niti antiprogresivno kako tvrde raširena uvjerenja. Koje su karakteristike ženskog ekološkog znanja? Po Curtin, žensko je znanje relacijsko (odnosno) jer je vezano s mnogim vrstama rada vezanog uz brigu. Žene teže lociranju znanja u konkretan, relacijski prostor između pojedinaca, a ne apstrakciji izoliranih, autonomnih pojedinaca. Relacije koje definiraju zajednicu su šire nego ljudska zajednica, one uključuju potpunu ekološku zajednicu. Žensko je znanje inherentno suradničko – ono je projekt cijele ekološke zajednice koja je povezana praksama brige (*caring practices*). Curtin žensku spremnost na suradnju dokazuje na temelju aktivnosti kuhanja kao epistemološke prakse koja ima vlastita pravila i procedure koje dijele obitelji i zajednice kulinarske tradicije. Drugi primjer je transgeneracijsko dijeljenje biljnog sjemena među ženama koje rade na seoskim domaćinstvima ili u poljoprivredi. Tako strpljiv razvoj ekološkog znanja reflektira kompleksnost lokalnih ekosustava. Žensko znanje je transparentno situirano; ono nije apstraktno niti ograničeno pravilima. Da bi stvorile i formirale mišljenje, žene trebaju znati životnu povijest ljudi i konteksta o kojem se govori. Žensko je znanje temporalno jer izrasta iz aktualnog konteksta i povijesti, te je usmjereno na budućnost, svjesno vlastite odgovornosti za djecu i buduće generacije, stoga ovo znanje ne operira samo u prostoru između pojedinaca nego i između vremena - između generacija. Žensko znanje je također tjelesno znanje. Zbog kulturalnog dualizma koji definira ženu u terminima tijela i prirode, žene teže kultiviranju znanja koje integrira glavu i ruke. To znanje sadrži više "promišljene načine djelovanja" nego "načine promišljanja" (Curtin, 1997: 89-91).

RAZVOJ KAO EKOFEMINISTIČKI PROJEKT

Razvoj Trećeg svijeta, naglašava Curtin, jest feministički projekt. Stoga uspjeh razvojnih projekata ovisi o ponovnoj evaluaciji i afirmaciji ženske brige (Curtin, 1997:87). Usprkos proširenim mitova da žene ne participiraju u proizvodnim ak-

tivnostima i javnom životu, za promicanje održivog razvoja nužan je uvjet prepoznavanje roda.³ Žene Trećeg svijeta i priroda povezani su na kreativne načine koji održavaju život. Utemeljiteljice ekofeminizma su ekološku borbu odredile i kao žensku borbu protiv marginalizacije i eksploatacije. Shiva ističe da je zadatak žena Trećeg svijeta kreiranje feminističke ideologije koja će transcendirati rodne i političke prakse, osporiti patrijarhalne ideološke postavke koje slave univerzalizam i reduciraju raznolikost, te dominantan patrijarhalni koncept moći kao nasilja zamijeniti alternativnim konceptom nenasilja kao moći. Nasilje nad prirodom povezano je s nasiljem i marginalizacijom žena. Žene proizvode i reproduciraju život biološki, ali i kroz svoje socijalne uloge (Geiger, 2006:91). Razvojni su programi prepoznali ulogu žena u promicanju biološke i kulturalne raznolikosti usprkos preprekama lokalnih i globalnih varijanti patrijarhata. Prema Mvududu, budući izazovi su: intervencije povećanja rodne senzitivnosti te povezivanje makro versus mikro nivoa, inkorporiranje autohtonih znanja, povećanje ženskih kapaciteta kao upraviteljica prirodnih resursa; osnaživanje grupne mobilizacije i vodstva te diversificiranje dohotka kućanstva i poboljšanje osiguranja hrane (Mvududu, 1996:158). Na istoj liniji promišljanja Fortmann i Rocheleau identificiraju pet područja koja će doprinijeti teoriji, politikama i praksi – priroda orodnjenog (gendered) agrošumarstva na lokalnoj i regionalnoj skali unutar orodnjenih ekosustava i ekonomija; orodnjeni ekosustavi i biodiverzitet; orodnjeni pejzaži, posjedovanje resursa i vlasništvo; orodovljeni resursi mapiranja i protumapiranja; rod, zajednice i sukobi zbog drveta, šuma i njihove proizvodnje, mapiranja i rješavanje problema (Fortmann & Rocheleau, 1997:211). To su samo neki od koraka prevladavanja konceptualne matrice vrijednosnih dualizama, logike dominacije i lepeze –izama koji prožimaju strukture disfunkcionalnih sustava.

ZAKLJUČAK

Ekofeminizam je još prije više od trideset godina inaugurirao povezanost između ekoloških i feminističkih društvenih pozicija i odnosa te utvrdio neopravdanost, nefunkcionalnost eksploatacije, opresije i hijerarhijskih veza dominacije nad ženama i prirodom. Njegov analitički diskurs kao i socijalni angažman vrlo su trajno i temeljito utjecali na oblikovanje svijesti, aktera i čimbenika koji imaju udjela u “održivosti” naše planete. Ne samo da je u tom smislu pridonio novom

³ Louise Fortmann i Dianne Rocheleau su na temelju nekoliko studija slučajeva (Dominikanska Republika, Indija, Kenija) propitivale četiri mita o ulozi žene u agrikulturnim i šumarskim djelatnostima – žene su domaćice i nisu intenzivno uključene u agrikulturnu proizvodnju; žene nisu značajno uključene u proizvodnju i uporabu drva; svaka žena ima supruga ili je dio kućanstva na čijem je čelu muškarac; žene nisu utjecajne niti aktivne u javnim spolovima. Realitet pokazuje da žene nisu samo domaćice već u mnogim društvima imaju glavnu ulogu u proizvodnji hrane; njihov je rad krucijalan za agrikulturnu proizvodnju i razvoj; sve je više kućanstava na čijem je čelu žena; žene imaju značajan utjecaj u ženskim neformalnim asocijacijama (Fortmann & Rocheleau, 1997:193-195).

osmišljavanju koncepta prirode i interpretacijama vrijednosti "ženskog" kao nužne, nezaobilazne i vrijedne kvalitete u odnosima kulture i prirode, nego je izravno utjecao i na to da se rodni aspekti odnosa prema okolišu danas drukčije percipiraju i vrednuju. Ekofeministkinje su pružile temeljitu kritiku zapadne militantne znanosti koja je, zapravo neracionalno, devalvirala sve ono na čemu opstaje, a to su, ponajprije regeneracija života koja se ostvaruje kako primarno pomoću žena, tako i zahvaljujući njihovom izvornom očuvanju životnih praksi i izvornih znanja, te iskustava s prirodom utjelovljenih kroz ženske (i prirodne) cikličke procese, pa su i tako pridonijele očuvanju, ili barem ublažavanju, eksploatacije, ekosustava i biološke raznolikosti, osobito u zemljama Trećeg svijeta. U Trećem svijetu, bez obzira na sve nedaće s kojima je suočen – glad, nezaposlenost, siromaštvo itd. – te na dalje prisutnu marginalizaciju i rodnu segregaciju žena, ostala je ipak živa jedna bitna spona između civilizacije i okoliša - autohtono znanje, iskustvo, briga i poštovanje prema prirodi iz koje svi potičemo, u praksama i lokalnim zajednicama koje pokušavaju učiniti "održivim" i očuvati upravo žene iz Trećeg svijeta. Uspjesi koje je zapadni feminizam postizao na društvenom planu rušenja seksističkih predrasuda jesu uspjesi koji će dugoročno biti ostavljeni u nasljeđe i na dobrobit svih žena svijeta, ali tek uz pomoć ekofeminizma te autohtonih znanja i iskustava žena iz lokalnih zajednica našeg "velikog sela" i zahvaljujući njima, postoji eventualna šansa da se dosljedno ispune ciljevi kako ekološkog, tako i feminističkog pokreta.

LITERATURA

- Curtin, D. (1997). Women's Knowledge as Expert Knowledge: Indian Women and Ecocodevelopment. U Warren, Karen J. (ur.) **Ecofeminism: Women, Culture, Nature**. Str. 82-98. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Fortmann, L., Rocheleau, D. (1997) Women and Agroforestry: Four Myths and Three Case Studies. U: Sachs, Carolyn E. (ur.) **Women Working in the Environment**. Str. 193-211. Washington: Taylor & Francis.
- Geiger, M. (2006). **Kulturalni ekofeminizam: simboličke i spiritualne veze žene i prirode**. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Institut za društvena istraživanja (IDIZ), Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju.
- Ireson, C. (1997). Women's Forest Work in Laos. U Sachs, Carolyn E. (ur.) **Women Working in the Environment**. Str. 15-29. Washington: Taylor & Francis.
- Mies, M. & Shiva, V. (1993). **Ecofeminism**. London: Zed Books.
- Mvududu, S.C.(1996). Revisiting Traditional Management of Indigenous Woodlands. U: Radford Ruether, R. (ur.) **Women Healing Earth. Third World Women on Ecology, Feminism, and Religion**. Str. 143-160. New York: Orbis Books Maryknoll.

- Ortner, S.B. (1974). Is Female to Male as Nature Is to Culture?. U: Zimbaldist Rosaldo, M. & Lamphere, L. (ur.) **Woman, Culture & Society**. Str. 67-88. Stanford: Stanford University Press.
- Parentelli, G. (1996). Latin America's Poor Women. Inherent Guardians of Life. U: Radford Ruether, R. (ur.) **Women Healing Earth. Third World Women on Ecology, Feminism, and Religion**. Str. 29-38. New York: Orbis Books Maryknoll.
- Putnam Tong, R. (2001). Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction. Westview Press.
- Sachs, C.E. (1997). Introduction: Connecting Women and the Environment. U: Sachs, Carolyn E. (ur.) **Women Working in the Environment**. Str. 1-11. Washington: Taylor & Francis.
- Sachs, C.E., Gajurel, K., Bianco, M. (1997) Gender, Seeds, and Biodiversity. U: Sachs, Carolyn E. (ur.) **Women Working in the Environment**. Str. 177-190. Washington: Taylor & Francis.
- Shiva, V. (1990). Development as a New Project of Western Patriarchy. U: Diamond, I. & Feman Orenstein, G. (ur.) **Reweaving the World. The Emergence of Ecofeminism**. Str. 189-200. San Francisco: Sierra Club Books.
- Shiva, V. (1996). Let Us Survive. Women, Ecology and Development. U: Radford Ruether, R. (ur.) **Women Healing Earth. Third World Women on Ecology, Feminism, and Religion**. Str. 65-73. New York: Orbis Books Maryknoll.
- Warren, K.J. (1993a). A Feminist Philosophical Perspective on Ecofeminist Spiritualities. U: Adams, Carol J. (ur.) **Ecofeminism and Sacred**. Str. 119-132. New York: The Continuum publishing company.
- Warren, K.J. (1993b). **Introduction to Ecofeminism**. <http://www2.pfeiffer.edu/~lridener/courses/ecowarrn.html>
- Warren, K.J. (1997). Taking Empirical Data Seriously. An Ecofeminist Philosophical Perspective. U: Warren, Karen J. (ur.) **Ecofeminism: Women, Culture, Nature**. Str. 3-20. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Wilshire, D. (1999). Uporaba mita, slike i ženskog tijela u novom sagledavanju znanja. U: **Treća**, Časopis Centra za ženske studije, br.2/vol,1:85-97.

THE VALORIZATION OF THE FEMININE GENDER ASPECTS OF OUR RELATIONS TOWARDS SURROUNDINGS

Branka Galić and Marija Geiger
Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

Summary

Eco-feminist discourse arises to a large degree from the criticism of a western science and from the analysis of all the aspects of the relation woman – nature. The feminists have been analyzing modern science as a version of patriarchal myth, of a so-called neutrality of values, impartiality, objectivity, pure science and innocence of mostly male practitioners. Opposite to that, one of the goals of eco-feminist science is to show how present sciences and technologies are fundamentally militant. Such knowledge can not justify the drastic destruction of vital connections between self-maintaining living systems on Earth. The female critics, mostly eco-feminists, demand the rupture of a dubious marriage between knowledge and force – this is their imperative for sustainability.

In spite of the fact that bad strategies of development which are based on western, "neutral" science, decompose indigenous knowledge of the sustainable ecological community, women from those communities are still investing their experience, sources and everyday practice to reinvent such a knowledge, especially in the Third World countries. Since women of the Third World and nature are connected with creative ways of sustaining life, then the development of the Third World is an eco-feminist project in a long-term view.

Key words: eco-feminism, culture, surroundings, nature, projects of development, gender, gender classification of work, science, woman knowledge

BEWERTUNG DES WEIBLICHSEINS GESCHLECHTSASPEKTE IM VERHÄLTNIS ZUR UMWELT

Branka Galić und Marija Geiger
Abteilung für Soziologie, Philosophische Fakultät in Zagreb

Zusammenfassung

Ökofeministischer Diskurs wächst in seinem wesentlichen Teil aus der Kritik der westlichen Wissenschaft heraus und aus der Überprüfung aller Aspekte der Beziehung Frau – Natur.

Feministinnen haben die moderne Wissenschaft als eine Variante des patriarchalischen Mythos analysiert, der angeblichen Wertneutralität, Unparteilichkeit, Objektivität, reiner Wissenschaft und Unschuldigkeit hauptsächlich männlicher Praktiker. Im Unterschied dazu ist eines der Ziele der ökofeministischer Wissenschaft zu beweisen, wie heutige Wissenschaften und Technologien in ihren Fundamenten militant sind. Eine drastische Destruktion von vitalen Verbindungen zwischen sich selbst erhaltenden lebenden Systemen auf der Erde kann dieses Wissen nicht rechtfertigen. Kritikerinnen, vor allem Ökofeministinnen verlangen die Scheidung der problematischen Ehe zwischen dem Wissen und der Macht, und dies stellen sie als den Imperativ der Nachhaltigkeit.

Trotz der Tatsache, dass schlechte auf westlicher «neutraler» Wissenschaft beruhende Entwicklungsstrategien das bodenständige Wissen (indigenous knowledge) der nachhaltigen ökologischen Gemeinschaft zerstören, setzen die Frauen aus diesen Gemeinschaften immer noch ihre Erfahrungen, Quellen und Tegepraxis in der erneuten Überlegung und Entdeckung dieses Wissens ein, besonders in der Dritten Welt. Da die Frauen der Dritten Welt mit der Natur zum Zweck der Lebenserhaltung auf kreative Weisen verbunden sind, ist auch die Entwicklung der Dritten Welt langfristig gesehen ein ökofeministisches Projekt.

Schlüsselwörter: Ökofeminismus, Kultur, Umwelt, Natur, Entwicklungsprojekte, Geschlecht, Arbeitsteilung nach Geschlecht, Wissenschaft, Frauenwissen